

кого р-на, близ р. Акмяна. С 1983 г. на территории памятника уже вскрыто 161 погребение III—V вв. Прямые аналогии погребальному обряду и инвентарю известны в синхронных могильниках, исследованных в регионах на побережье моря, точнее — в Клайпедском и Кретингском р-нах.

Принимая во внимание эти новые археологические данные, мы склонны поддерживать мнение лингвистов, полагающих, что дофеодальной эпохе занимаемая куршами территория, по-видимому, на востоке достигла р. Дубиса. По словам З. Зинкявичюса, курши тогда заселяли весь ареал носителей современного жемайтского диалекта, который можно квалифицировать как продукт ассимиляции куршей.

Рис. 1. Шейные гривны из могильника Жвиляй.

A. TAUTAVIČIUS

DĖL MIRUSIŲJŲ DEGINIMO PAPROČIO PLITIMO V—VIII A. ŽEMAITIJOJE

Pastaraisiais metais, tiriant etninius procesus Lietuvoje, paskelbta hipotezė, kad vidurio Lietuvos žemumoje m. e. pirmaisiais amžiais gyvenę „prazemaičiai“, kurie perėmė iš rytų Lietuvoje gyvenusių genčių mirusiuju deginimo paprotį, V—VIII a. migravę į vakarus nuo Dubysos, sulietuvinę dalį ten gyvenusių kuršių,— taip ir atsiradę žemaičiai¹. Šią „prazemaičių“ migraciją rodas mirusiuju deginimo papročio plitimas V—VIII a. į vakarus nuo Dubysos, pateikiamas žemėlapis, kuriame pažymėti žemaičių etnokultūrinėje srityje 6 kapinynai su V—VIII a. sudegintų mirusiuju kapais: 1. Jakštaičiai—Meškiai (žemėlapyje pažymėtas Nr. 52), 2. Maudžiorai (Nr. 54), 3. Pagrybis (Nr. 55), 4. Payžnys (Nr. 56), 5. Šarkai (Nr. 61) ir 6. Šiaudaliai (Nr. 62)². Be to, žemėlapyje randame vieną skalvių kapinyną — Greižėnų (Nr. 50) ir vieną Lamatos žemėje — Vilkų Kampą (Nr. 64). Tačiau minėtų paminklų medžiaga ne visai patvirtina tai.

Jakštaičių—Meškių, Šiaulių raj., kapinynas buvo Dubysos kairiajame krante, į šiaurės rytus nuo žinomo Bubių piliakalnio. Paminklas suardytas dirbant laukus ir kolektyvinių sodų. 1973, 1974 ir 1980 m. Istorijos institutas čia ištyrė apie 3000 m²

plotą ir rado 114 VI—XIII a. kapų (tyrimų vadovas V. Urbanavičius)³. Iš jų 9 (Nr. 1—3, 21, 31, 40, 44, 59, 63) buvo sudegintų mirusiuju. Vienas sudeginto mirusiojo kapas buvo be įkapių, o kituose rasti plačiaašmeniai kirvai, kalavijai, žebereklinio tipo ietigaliai, pasaginės segės, daugiakampėmis ir gyvulinėmis galvutėmis, pasaginės segės storesniais-platesniais galais, cilindrinė spyna ir kt. XI—XIII a. dirbiniai. VI—VIII a. sudegintų mirusiuju kapų čia nerasta.

Maudžiorū, Kelmės raj., kapinynas yra apie 3 km į pietryčius nuo Šatrijos kalno, Ušnos kairiajame krante. Jo dalį ištyrė Telšių kraštotoyros muziejus 1964, 1966 (vadovas V. Valatka), 1978—1980, 1983 ir 1984 m. (vad. L. Valatkienė). Ištirtame apie 2450 m² plote rasti 334 V—XI a. kapai⁴. Iš jų yra tik vienas savotiškas sudeginto mirusiojo kapas — Nr. 227. I 58—73 cm skersmens ovalinę dubens formos duobutę buvo supilti sudegusių kaulų fragmentai su degėsiais (tarp jų buvo 3 apdegė neaiškuos geležinio dirbinio fragmentai) ir ant viršaus padėta kaukolė, be to, aplink sudėta keletas 10—20 cm skersmens akmenų⁵. Šį savotišką kapą sunku tiksliau datuoti. Kadangi jis yra tarp VIII—X a. nedegintų mirusiuju kapų, tai ir šis sudeginto mirusiojo kapas ar kokia tai maginė auka turėtų būti greičiausiai iš VIII—X a. Tokių sudegintų mirusiuju kapų centrinėje Lietuvos dalyje („pražemaičių“ areale) kol kas nežinome. Todėl vargu ar šis Maudžiorū kapas liudija migraciją į Maudžiorū apylinkes iš „pražemaitiškos“ srities.

Pagrybio, Šilalės raj., kapyno, esančio Akmenos aukštupio baseine, dalį ištyrė Istorijos institutas 1980—1982 m. (tyrimų vadovė L. Vaitkuskienė). Ištirtame 1155 m² plote rasta 217 V—VII a. kapų⁶. Mirusieji palaidoti nedeginti. Tik vyro kape Nr. 200 tarp šlaunikaulių rasta sudeginto vaiko kauliukų krūvelė su žalvariniais papuošalais (manoma, kad sudegę kaulai ir įkapės buvo drobiniame maišelyje ar susupti į drobulės gabala)⁷. Tai antras toks radinys žemaičių etnokultūrinėje srityje. Pirmą tokį kapą 1973 m. rado V. Valatka Paragaudžio kapinyne prie Kvėdarnos, Šilalės rajone. Čia buvo ištirtas 71 X—XI a. kapas. Visi mirusieji palaidoti nedeginti. Tik moters kape Nr. 59 virš dešinės alkūnės buvo padėti į ploną drobę susupti ir apvynioti juosta sudeginto vaiko kauliukai bei dvi įvijinės apyrankėlės ir 5 įvijiniai žiedeliai⁸. Sie abu laidosena labai artimi kapai rodo, kad žemaičiai V—XI a. kartais, bet labai retai, su nedegintu tévu (?) ar motina (?) palaidodavo sudegintą kūdikį.

Payžnio, Šilalės raj., Padievyčio apyl., kaimo laukuose buvę keli II—IV a. pilkapiai ir šalia jų kapinynas, kuris apardytas

ariant lauką. Čia dirvoje randama nedegusių žmonių kaulų ir sudegusių kaulų trupinėlių bei VI—XIV a. dirbiniai, kurių dalis yra apdegę⁹. Nemažai radinių surinko V. Statkevičius. Apie 70 iš jų jis perdavė Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejui. Visi iš muziejų patekė VI—VIII a. dirbiniai yra ugnies neliesti. Apdegę yra tik XI—XIV a. daiktai (pentinas su žvaigždute spyglį gale, plačiaašmeniai kirviai, skustuvėlis, gyvulinės apyrankės ir kt.). Todėl Payžnio sudegintų mirusiuju kapus tenka datuoti tik XI—XIV a.

Šarkų, Šilalės raj. ir apyl., kaime, apie 6 km iš šiaurės vakarų nuo rajono centro, aukštumoje iš pietus ir pietryčius nuo senų kaimo kapinaičių būta pilkapių (?) ar kapų su akmenų vainikais ir vėlesnio plokštinio kapyno. Paminklas labai apardytas kelis dešimtmečius jį ariant. 1972 m. Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus čia ištyrė apie 1150 m² plotą ir rado 35 III—VI a. nedegintų bei vieno sudeginto mirusiojo kapą. Pastarasis rastas kapyno pietrytinėje dalyje, kur aptikiti vienas su kitu besijungiančiu akmenų vainikų likučiai. Vieno tokio vainiko dalis supo sudeginto mirusiojo kapą. Apie 50—60 cm skersmens plotelyje buvo smulkų sudegusių kaulų, truputis degesių, įkapių nebuvo¹⁰. Akmenų vainikai apie kapus būdingi I tūkstantmečio pr. m. e. antrosios pusės ir m. e. pirmųjų amžių kapams Lietuvos pajūryje. Iki m. e. pradžios tokiuose kapuose mirusieji laidoti dažniausiai sudeginti ir be įkapių. Todėl ir Šarkų sudeginto mirusiojo kapą greičiausiai tenka datuoti tuo laikotarpiu, o ne V—VIII a. m. e. Kodėl jis datuojamas V—VIII a. ir kuo jis siejasi su Nevėžio baseino „pražemaičiais“, lieka neaišku.

Šiaudaliuose, Šilalės raj. ir apyl., šalia kaimo kapinaičių esama seno kapynyno, kuris nuo seno ariamas. Plūgas išverčia žmonių kaulų ir VIII—X a. papuošalų, o visai šalia kapinaičių dirvoje gausu degesių, anglų, yra ir sudegusių kaulų trupinėlių ir apdegusių daiktų¹¹. V. Statkevičius per keliolika metų dirvos paviršiuje čia surinko daugiau kaip 150 VIII—XIV a. dirbinėlių, kurių apie 70 saugoma Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejuje. Ir iš šio kapyno apdegę dirbiniai yra iš XI—XIV a. (kalavijų rankenų skersiniai, balno kilpa, gyvulinės apyrankės dalis ir kt.).

Lieka pridurti, kad panašių apdegusių dirbinių kaip iš Payžnio bei Šiaudalių suardytų XI—XIV a. kapų yra iš Antininkų, Požerės ir kt. Šilalės rajono kapynynų. Pavieniai sudegintų mirusiuju XI—XIII a. kapai rasti Bikavėnu¹², Šilalės raj. bei Upynos¹³, Šilalės raj., kapynynuose, o pastaruoju metu XIII—XIV a. kapų aptikta Kuršu¹⁴, Telšių raj., Pribitkos¹⁵, Plungės raj. ir kituose

žemaičių etnokultūrinės srities kapinynuose.

Tuo būdu iš žemėlapyje nurodytų 6 žemaitiškų kapinynų (4 iš jų tyrinėti, atidengta apie 700 kapų) iš tikrujų turime tik du gana savotiškus V—VIII a. sudegintų mirusiuju kapus: V—VI a. vaiko Pagrybyje (palaidotas su nedegintu vyru kape Nr. 200) ir VIII—X a. ar IX—X a. Maudžiorų kapą Nr. 227, kuris daugiau primena kažkokias magines apeigas ar auką. Nei vienas, nei kitas iš jų neturi atitikmenų centrinėje Lietuvos dalyje. Kiti kapai yra arba daug ankstyvesni (Šarkų) arba žymiai vėlyvesni — XI—XIV a. (Jakštaičių, Payžnio, Šiaudalių). Ir kituose tyrinėtuose V—VIII a. žemaičių kapinynuose (Kaštaunaliai, Požerė ir Žviliai Šilalės rajone bei Sauginiai Šiaulių rajone) sudegintų mirusiuju kapų nerasta. Taigi dabar žemaičių etnokultūrinėje srityje yra ištirta daugiau kaip 1000 V—IX a. kapų ir tarp jų yra tik du minėti (Pagrybio ir Maudžiorų) sudegintų mirusiuju kapai. Tad apie mirusiuju deginimo papročio plitimą šioje srityje V—VIII a. kalbėti nėra pagrindo. Tuo pačiu ir vadinančią „prazemaičių“ migraciją V—VIII a. į vakarus (už Dubysos) lieka archeologijos duomenimis neparemta.

Lieka kelis žodžius pridurti apie Skalvos ir Lamatos sudegintų mirusiuju V—VIII a. kapus bei jų kilmę.

Greižėnų, Tauragės raj., Lauksargių apyl., kapinynas yra Jūros dešiniajame krante, į šiaurę nuo Oplankio piliakalnio, šiauriniame skalvių gyvento ploto pakraštyje. 1897 ir 1898 m. A. Bezzenbergeris čia ištyrė 17 IV—VI a. kapų, kurių vienas (IV-tas) buvo sudeginto vyro¹⁶. Abejotina, ar šis kapas yra „prazemaičių“ įtakos ar migracijos rezultatas, nes mirusiuju deginimo paprotys skalvių gyventoje teritorijoje žinomas anksčiau, negu centrinėje Lietuvos dalyje. Pavyzdžiui, Lobeliuose prie Šešupės žiočių rasta IV a. sudegintų mirusiuju kapų¹⁷. Jų rasta ir pietinių kaimynų — nadruvių žemės šiaurinio pakraščio II—IV a. kapinynuose (Didieji Berškaliai, Melaviškiai, Perdoliai ir kt.)¹⁸. Taigi, mirusiuju deginimo paprotys Skalvoje žinomas bent nuo IV a., plito iš kaimyninės Nadruvos, o gal ir iš Sembos. Todėl šis paprotys čia anksčiau negu pas žemaičius ir prigijo — nuo VII—VIII a. skalviai savo mirusiuosius vis dažniau laidovo sudegintus¹⁹. Tad greičiau iš Skalvos ir Nadruvos šis paprotys Panemune plito į rytus, į aukštaičių žemes (Romaniškiai, Pakalniškiai).

Vilkų Kampo, Šilutės raj., Švékšnos apyl., kapinyne, 1968 m. Istorijos institutui ištyrus 275 m² plotą, rasti 9 VIII a. kapai, tarp kurių 4 sudegintų mirusiuju (tyrimų vadovė L. Vaitkuskienė)²⁰. Galima pridurti, kad toje pačioje apylinkėje, šalia Jomantų piliakalnio esančiame Jurgaičių kapinyne,

1967 m. tarp 22 čia rastų VII—VIII a. kapų buvo vienas sudeginčio mirusiojo (tyrimų vadovė L. Vaitkunskienė)²¹. Abu šie kapinynai yra į šiaurę nuo Škalvos esančioje Lamatos žemėje, kur gyveno skalvių artimi giminaičiai. Matyti, mirusiuju deginimo paprotys Lamatą pasiekė iš gretimos Škalvos, o ne iš tolimos centrinės Lietuvos.

Literatūra

1. Lietuvių etnogenezė. V., 1987. P. 152—153, 155, 192;
Волкайтэ-Куликаускене Р. К вопросу этнической принадлежности грунтовых могильников центральной Литвы I—VIII вв. // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985. С. 38.
2. Ten pat, p. 154, pav. 27. C. 35, puc. 3.
3. **Urbanavičius V.** Jakštaičių—Meškių (Šiaulių raj.) senkapio kasinėjimai 1973 m. // AETL 1972 ir 1973 metais. V., 1974. P. 63—67; **Urbanavičius V.** Jakštaičių—Meškių (Šiaulių raj.) kapinyno tyrinėjimai 1974 metais // ATL 1974 ir 1975 metais. V., 1978. P. 129—134, 1980 m. tyrinėjimų ataskaita Istorijos instituto archeologijos skyriuje, byla Nr. 1051.
4. **Valatka V.** Maudžiorų plokštinis kapinynas (1964 ir 1966 m. tyrinėjimų duomenys) // Lietuvos archeologija. V., 1984. T. 3. P. 6—24; **Valatkienė L.** Maudžiorų senkapio (Kelmės raj.) tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais // ATL 1978 ir 1979 metais. V., 1980. P. 89—92; **Valatkienė L.** Maudžiorų kapinynas // ATL 1980 ir 1981 metais. V., 1982. P. 62—65; **Valatkienė L.** Maudžiorų plokštinio kapinyno tyrinėjimai // ATL 1982 ir 1983 metais. V., 1984. P. 104—106; **Valatkienė L.** Maudžiorų plokštinis kapinynas // ATL 1984 ir 1985 metais. V., 1986. P. 76—78.
5. **Valatkienė L.** Maudžiorų kapinynas. P. 65.
6. **Vaitkunskienė L.** Pagrybio kapinynas // ATL 1980 ir 1981 metais. V., 1982. P. 49—52; **Vaitkunskienė L.** Pagrybio plokštinio kapinyno tyrinėjimai // ATL 1982 ir 1983 metais. V., 1984. P. 98—101; **Vaitkunskienė L.** Moters ir vyro statusas žemdirbių bendruomenėje V—VI amžiaus Lietuvoje // MAD.A — V., 1985. T. 1. P. 74—85.
7. **Vaitkunskienė L.** Pagrybio plokštinio kapinyno tyrinėjimai. — P. 99; **Vaitkunskienė L.** Moters ir vyro statusas... P. 82.
8. **Valatka V.** Paragaudžio (Šilalės raj.) senkapis // AETL 1972 ir 1973 metais. V., 1974. P. 74—75.
9. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V., 1977. T. 3. P. 77.
10. **Tautavičienė B.** Šarkų plokštinis kapinynas // Lietuvos archeologija. V., 1984. T. 3. P. 25.
11. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V., 1977. T. 3. P. 110.
12. **Tautavičienė B.** Bikavėnų kapinyno (Šilutės raj.) kasinėjimai 1968 metais // AETL 1968 ir 1969 metais. V., 1970. P. 77—78.
13. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V., 1977. T. 3. P. 115.
14. **Valatkienė L.** Kasinėjimai Kuršuose // ATL 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 164.

15. Merkevičius A. Pribitkos plokštinis kapinynas // ATL 1982 ir 1983 metais. V., 1984. P. 130.
16. Bezzemberger A. Gräberfeld bei Greyszonen, Kr. Tilsit // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. Königsberg, 1900. Sąs. 21. P. 140.
17. Jaskanis J. Cmentarzyska kultury zachodniobałtyjskiej z okresu rzymskiego / Materiały do badań nad obrzędem pogrzebowym // Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne. Warszawa, 1977. T. 4. P. 297.
18. Ten pat. P. 273, 302, 310.
19. Engel C. Berträge zur Gliederung der jüngsten Zeitalters in Ostpreussen // Congressus Secundus Archeologorum Balticorum Rigae. Riga, 1931. S. 325.
20. Nakaitė L. Vilku Kampo kaimo „Karų kalno“ tyrinėjimai // MAD, A. 1970. T. 3. P. 43—56.
21. Nakaitė L. Jurgaičių kapinyno VII—VIII a. kapai // MAD, A. 1972. T. 4. P. 101—121.

А. ТАУТАВИЧЮС

К ВОПРОСУ О РАСПРОСТРАНЕНИИ ОБРЯДА ТРУПОСОЖЖЕНИЯ В V—VIII ВВ. В ЖЕМАЙТИИ

Резюме

В литовской археологической литературе высказано предположение, что в первых веках н. э. в центральной Литве жили «пражемайты», которые в середине I тысячелетия н. э. от восточных соседей приняли обряд трупосожжения, в V—VIII вв. они мигрировали на запад, там между реками Дубиса и Юра они слились с местным населением — с куршами — и образовали жемайтские племена. Свидетелем миграции «пражемайтов» является распространение обряда трупосожжения в V—VIII вв. на Жемайтии. На карте, изображающей этот процесс, указаны 8 памятников с погребениями с трупосожжениями V—VIII вв. на Жемайтии (см. Волкайте-Куликаускене Р. 1985, рис. 3 и на лит. яз. — 1987, с. 152—153, 155, 192, рис. 27). Из них 6 могильников находятся на жемайтском ареале, 1 — на территории скальзов и 1 — в Ламате.

В указанных 6 жемайтских могильниках вскрыто около 700 погребений, но известны только 2 погребения с трупосожжением. Это погребение № 200 в Пагрибис (в мужском погребении с трупоположением V—VI вв. находилось трупосожжение ребенка) и своеобразное трупосожжение № 227 из могильника Мауоркорай (в яме находились сожженные кости, а на нихложен череп, погребальный инвентарь отсутствует, по окружающим погребениям с трупоположениями трупосожжение следует отнести к VIII—X вв.). В остальных жемайтских могильниках (Якштайчай, Паижнис, Шяудаляй) погребения с трупосожжениями являются более поздними (относятся к XI—XIV вв.) или более ранними (Шаркай). Поэтому на карте отмеченные памятники не подтверждают предположений о миграции «пражемайтов» на запад.

Погребение с трупосожжением V—VI вв. из могильника Грейженай на северной окраине территории скальвов также, видимо, связано не с упомянутой миграцией, так как обряд трупосожжения на их земле известен с IV в. н. э., а на соседней Самбии и Нардовии существовал и во II—IV вв.

Погребения с трупосожжениями VIII в. в могильнике Вилку Кампас находятся севернее Скальвии, уже в Ламатской земле. И более обоснованно можно предполагать, что этот обряд здесь распространялся под влиянием родственных скальвов, а не «пражемайтов».

В. И. КУЛАКОВ

ЭТАПЫ ИСТОРИИ ПРУССОВ V—XII ВВ.

Прусы — древнее население западных рубежей балтского мира — до сих пор не имеют целостной истории. Письменные источники донесли до нас отрывочную информацию о событиях на Витланде — Самбии в IX—XII вв. (Вульфстан, Ибрагим-ибн-Якуб, Варфоломей Английский), факты последних лет прусской свободы (Петр из Дусбурга). Местные предания легли в основу «Прусской хроники» Симона Грунау (нач. XVI в.). Все эти фрагментарные данные могут способствовать воссозданию этапов истории